taşfâ, I, 356-357). Öte yandan bir lafzın şer'î ve lugavî mânaları arasında tereddüt bulunursa Kādî Ebû Bekir el-Bâkıllânî'ye göre onu mücmel saymak gerekir. Bazı Şâfiîler ve Hanefî usulcüleri ise şer'î mânasının esas alınması gerektiğini söylerler. Gazzâlî'ye göre olumlu içerik taşıyorsa şer'î hüküm için kullanıldığı, yasaklama içerikliyse mücmel olduğu; Âmidî'ye göre olumluysa şer'î mânasının, terk yönündeyse lugavî mânasının zâhir olduğu kabul edilmelidir (*a.g.e.,* I, 357-359; Seyfeddin el-Âmidî, III, 22-24). Ayrıca bir lafzın hakikat veya mecaz mânasında kullanıldığı hususunda tereddüt bulunursa mecazi anlamın kastedildiğine dair delil bulununcaya kadar hakiki mânası tercih edilir ve mücmel sayılmaz. Mecazi anlamın kullanımı hakiki mânadan daha yaygın hale gelmişse o takdirde kullanım örfü sebebiyle hakiki anlamı yerine mecazi mâna tercih edilir (Gazzâlî, I, 359-360).

BİBLİYOGRAFYA :

Dârimî, "Ṣalât", 42; Buhârî, "Eẕân", 18, "Edeb", 27, "Âḥâd", 1, "Büyûʿ", 77, 78; Müslim, "Müsâḳât ve'l-müzâraʿa", 80-82; İbn Mâce, "Muḳaddime", 6, "Ticârât", 48; Ebû Dâvûd, "Büyûʿ", 12; Tirmizî, "Ḳader", 8; Cessâs, *el-Fuṣûl fi'l-uṣûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), Küveyt 1405/1985, I, 63-79; Ebü'l-Hüseyin el-Basrî, *el-Muʿtemed* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Dımaşk 1384/1964, I, 317; Debûsî, *Taḳvîmü'l-edille fî uṣûli'l-fıḳh* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 94; Bâcî, *İḥkâmü'l-fuṣûl fî aḥkâmi'l-uṣûl* (nşr. Abdullah Muhammed el-Cübûrî), Beyrut 1409/1989, s. 195-215; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fî uṣûli'l-fıḳh* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399, I, 419; Pezdevî, *Kenzü'l-vüṣûl,* I, 38, 52-55; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uṣûl* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgānî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, I, 132, 162, 168-169; Gazzâlî, *el-Müstaṣfâ,* Kahire 1322/1904, I, 345-363; Alâeddin es-Semerkandî, *Mîzânü'l-uṣûl* (nşr. M. Zekî Abdülber), Katar 1404/1984, s. 278, 341-342, 348, 354-357; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥṣûl,* Beyrut 1408/1988, I, 463-472; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İḥkâm* (nşr. İbrâhim el-Acûz), Beyrut 1405/1985, III, 9-24; İbnü'l-Hâcib, *el-Muḫtaṣar,* Beyrut 1403/1983, II, 158-162; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr,* İstanbul 1307, I, 54-55; Sadrüşşerîa, *et-Tavżîḥ fî ḥalli ġavâmiżi'l-Tenḳîḥ* (Teftâzânî, *et-Telvîḥ* içinde), Kahire 1377/1957, I, 38; Şâtıbî, *el-Muvâfaḳāt fî uṣûli'ş-şerîʿa* (nşr. Abdullah Dirâz), [baskı yeri yok] 1395/1975 (Dârü'l-fikri'l-Arabî), III, 341-345; Süyûtî, *el-İtḳān fî ʿulûmi'l-Ḳurʾân,* Beyrut 1973, II, 18-20; Ali Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri,* İstanbul 1966, s. 185-190; M. Edîb Sâlih, *Tefsîrü'n-nuṣûṣ fî'l-fıḳhi'l-İslâmî,* Beyrut 1404/1984, I, 229, 276-310, 326-351; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü,* İstanbul 1988, s. 214-215; Zekiyyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 1990, s. 329-330; Ferhat Koca, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis,* İstanbul 1996, s. 42-48, 75-77, 82-84; İbrahim Kâfi Dönmez, "Beyân", *DİA,* VI, 23-25; Salim Öğüt, "Hafî", *a.e.,* XV, 110.

FERHAT KOCA

MÜCMEL DEFTERİ

Osmanlı bürokrasisinde bir bölgenin yapılan tahriri sonucu hazırlanan ayrıntılı kayıtlardan hareketle genellikle timarların durumunu yansıtmak üzere düzenlenen defter, icmal defteri

(bk. TAHRİR).

MÜCMELÜ'l-LUGA

(مجمل اللغة)

İbn Fâris'in
(ö. 395/1004)
daha çok sahih kelimeleri içeren Arapça sözlüğü.

Kitabın adı bazı kaynaklarda *el-Mücmel* (Yâkūt, II, 7) ve *el-Mücmel fi'l-luġa* (İbn Hallikân, I, 118) şeklinde verilmişse de müellif mukaddimesinde daha çok sayıda kelime ihtiva ettiği için sözlüğüne *Mücmelü'l-luġa* adını verdiğini belirtir. İbn Fâris'in diğer bir sözlüğü *Muʿcemü meḳāyîsi'l-luġa* gibi *Mücmelü'l-luġa*'nın da telif tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Müellif, eserin kaynakları arasında çağdaşı âlimlerden naklettiği rivayetlerin yanı sıra mukaddimede Halîl b. Ahmed, Ali b. Hamza el-Kisâî, Ebû Amr eş-Şeybânî, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, Asmaî, Ebû Zeyd el-Ensârî, Ebû Ubeyd Kāsım b. Sellâm ve İbn Düreyd gibi dil âlimlerinin isimlerini kaydetmekte, fakat açıklamaları sırasında kaynak zikretmemektedir.

İbn Fâris, çağdaşı Cevherî'nin *Ṣıḥâḥu'l-luġa*'da yaptığı gibi yalnız yaygın biçimde kullanılan sahih kelimelere yer vermiştir. Köklerin ilk harflerine göre alfabetik olan eser ikinci ve üçüncü harflerinde de alfabetik dizime riayet edilen ilk sözlüktür. Sözlük harf sayısına göre yirmi sekiz bölümden (kitab) oluşmaktadır. Her bölüm iki harfli kelimeler (sünâî), üç harfliler (sülâsî) ve daha fazla harfliler olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. İkinci harfi şeddeli olan üçlülerle (sünâî muzaaf) "زلزل" örneğinde olduğu gibi iki harfin tekrarıyla oluşan dörtlüler ikililer (sünâî mutâbık) kapsamında ele alınmıştır. Kelimelerin bulunmasında kolaylık sağlamak amacıyla illetli kelimeler hem asılları hem dönüşmüş şekilleriyle verilmiştir. Bazı kelimelerin yapısı, eş anlamlıları ve çoğul şekilleri açıklanmıştır. Eserde türemişlerle şevâhide az yer verilerek özlü bir sözlük ortaya konmaya çalışılmıştır. Şevâhid olarak başta şiir olmak üzere Kur'an âyetleri, hadis, mesel ve ediplerin sözleri kullanılmıştır. Sözlükte madde başını oluşturan bazı harflerin mahreç ve sıfatları, ses özellikleri ve diğer harflerle bir kelimede birleşme durumları hakkında bilgi verilmiştir.

Dil âlimlerinden yaptığı nakilleri eleştiren İbn Fâris bazan yalnız nakille yetinmiş, bazan görüşler arasında tercih yapmış, bazan da kendi kanaatini ortaya koymuştur. Bu arada Arap lehçelerine de yer vermiştir. Bunlar arasında en çok işaret ettiği Yemen lehçesidir. Bu konuda yararlandığı en önemli kaynak ise muhtemelen İbn Düreyd'in *el-Cemhere*'sidir. Eserin I. cildi ilk defa Kahire'de basılmış (1332), tamamı Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Kahire 1366), Züheyr Abdülmuhsin Sultân (I-IV, Beyrut 1404/1984, 1986), Hâdî Hasan Hammûdî (Küveyt 1405/1985) ve Şehâbeddin Ebû Amr (Beyrut 1414/1994) tarafından yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fâris, *Mücmelü'l-luġa* (nşr. Züheyr Abdülmuhsin Sultân), Beyrut 1404/1984, neşredenin girişi, I, 33-50, 75, 77-78; Yâkūt, *Muʿcemü'l-üdebâʾ,* II, 7; İbn Hallikân, *Vefeyât,* I, 118; Hüseyin Nassâr, *el-Muʿcemü'l-ʿArabî: Neşʾetühû ve teṭavvürüh,* Kahire 1968, II, 466-477; Hâdî Hasan Hammûdî, *Ahmed b. Fâris,* Beyrut 1407/1987, s. 251-270; Sıddîk Hasan Han, *el-Bülġa fî uṣûli'l-luġa* (nşr. Nezîr Muhammed Mektebî), Beyrut 1408/1988, s. 494-495; Bû Şettâ el-Attâr, *el-Meʿâcimü'l-ʿArabiyye,* Rabat 1410/1990, s. 79-80; Yüsrî Abdülganî Abdullah, *Muʿcemü'l-meʿâcimi'l-ʿArabiyye,* Beyrut 1411/1991, s. 227-230; Kâzım Fethî er-Râvî, "Aḥmed b. Fâris ve ʿilmü'd-delâle", *Mecelletü Âdâbi'l-Müstanṣıriyye,* sy. 12, Bağdad 1985, s. 125; M. Muhyiddin Mînû, "Mücmelü'l-luġa", *et-Türâṣü'l-ʿArabî,* VI/24, Dımaşk 1986, s. 137-144.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

MÜCRİM

(المجرم)

Günahkâr anlamında bir Kur'an terimi.

Sözlükte "kesmek günah ve suç işlemek" anlamlarındaki **cürm** kökünden türemiş bir sıfat olan **mücrim** "ağır günah işleyen kişi" demektir. Ebü'l-Bekā el-Kefevî, genelde "günah" mânasına gelen çeşitli kavramları izah ederken cürmü "ağır günah" ve mücrimi "kâfir" diye açıklamıştır (*el-Külliyyât,* s. 40-41; krş. *Lisânü'l-ʿArab,* "crm" md.).

Kur'ân-ı Kerîm'de mücrim kelimesi ikisi tekil (Tâhâ 20/74; el-Meâric 70/11), diğerleri çoğul (mücrimûn, mücrimîn) şeklinde (meselâ bk. el-Enfâl 8/8; Yûnus 10/17; İbrâhîm 14/49) olmak üzere elli iki âyette geçmektedir. Bir âyette masdar halin-

de (Hûd 11/35), sekiz âyette de (meselâ bk. el-Mâide 5/2, 8; el-Mutaffifîn 83/29) değişik fiil kalıpları yer almaktadır. Bu âyetlerin çoğunda mücrim kavramı, dinî mânada en büyük suçu işleyenler konumunda bulunan kâfirlere işaret etmektedir. Bunların içinde peygamberlere ve müminlere zulmedenler, inananlar karşısında kibirlenip onları aşağılayan ve alaya alanlar (meselâ bk. Yûnus 10/13, 75; el-Hicr 15/12; el-Câsiye 45/31), Allah'a şirk koşanlar (er-Rûm 30/12-13) ve münafık olanlar da (et-Tevbe 9/65-66) vardır. Ayrıca Allah'ın âyetlerini yalanlamak da mücrimlikle nitelendirilmiştir (el-A'râf 7/40; Yûnus 10/17; es-Secde 32/22). Buradaki "âyetler" kelimesi, "ilâhî kitaplardaki pasajlar" mânasında olabileceği gibi "tabii nesneler ve tabiatın işleyişinde gözlenen mükemmellik" anlamına da gelebilir. Mücrim kavramı bazı âyetlerde dinin temel ilkelerinden nübüvvet ve âhiret inancını benimsemekten kaçınanları ifade eder (meselâ bk. el-En'âm 6/147; en-Neml 27/66-69). Hz. Lût'un kavminden iman etmeyenler de insan onuruyla bağdaşmayan "aşırı derecede çirkin fiili" (fâhişe) işledikleri için mücrim olarak anılmıştır (el-A'râf 7/84; el-Hicr 15/58; ez-Zâriyât 51/32). Müddessir sûresinde beyan edildiğine göre (74/39-47) âhiret hayatında cennettekiler cehennemdeki mücrimlere kendilerini yakıcı ateşe sevkeden davranışlarının ne olduğunu soracak, onlar da şu cevabı verecektir: "Biz namaz kılmıyor, yoksulu doyurmuyorduk. Sürekli günah işleyenlerle beraber bulunuyorduk. Büyük hesap gününün vuku bulacağına inanmıyorduk. Nihayet ölüm karşımıza çıkıverdi" (ayrıca bk. M. F. Abdülbâkī, *el-Muʿcem,* "crm" md.). Hadis literatüründe az sayıda geçen cürm kavramı mutlak mânada günahı ve günahkârı ifade eder (*Müsned,* VI, 57; Buhârî, "İʿtiṣâm", 3; Müslim, "Feżâʾil", 132-133).

Naslardan anlaşılacağı üzere mücrim iman esaslarını ve bunların gerektirdiği davranış kurallarını ihlâl eden, dolayısıyla ebediyen cehennemde kalmaya mahkûm edilecek olan âsi ve günahkâr kişidir. Elmalılı Muhammed Hamdi, Kalem sûresinin 35. âyetindeki kullanıma dayanarak mücrim kelimesini müslimin zıddı olarak gösterir. Mücrim ve kâfirlerin cürmün kötü olduğunu bildiklerini, kendilerine yapılan kötülüğe hiddetlendikleri halde aynı kötülüğü işlemekte sakınca görmediklerini, cürmü arzularına göre yorumladıklarını ve işledikleri suçları cürüm saymayıp helâl telakki ettiklerini belirtir. Ayrıca mücrimlerin âhireti inkâr ettiklerini, böylece vicdanlarının üzerine perde çektiklerini ifade eder (*Hak Dini,* VII, 5289-5290).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât,* "crm" md.; *Lisânü'l-ʿArab,* "crm", "fḥş" md.leri; M. F. Abdülbâkī, *el-Muʿcem,* "crm" md.; *Müsned,* VI, 57; Buhârî, "İʿtiṣâm", 3; Müslim, "Feżâʾil", 132-133; Ebü'l-Bekā, *el-Külliyyât,* s. 40-41, 802; Elmalılı, *Hak Dini,* VII, 5289-5290; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr,* VII, 452; X, 616; Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı,* Konya 1984, s. 141-143.

HATİCE KELPETİN ARPAGUŞ

el-MÜCTEBÂ

(bk. es-SÜNEN [Nesâî]).

MÜCTEBÂ MÎNOVÎ

(مجتبی مینوی)

(1903-1976)

İranlı ilim adamı ve edip.

Sâmerrâ'da doğdu. İlk eğitimini burada aldı ve dokuz yaşında iken ailesiyle birlikte Tahran'a gitti. Çeşitli medreselerde öğrenim gördükten sonra dârülfünuna girdi. Babası Îsâ Şerîatmedârî'nin görevleri dolayısıyla Demâvend ve Lâhîcân'da bir müddet kaldı. 1920'de Tahran'a dönüp dârülmuallimîne girdi. Ardından mecliste stenograf olarak iki yıl çalıştı. 1928'de Eğitim Bakanlığı Kütüphanesi (daha sonra Millî Kütüphane) müdürlüğüne getirildi. Bir müddet sonra Paris'te ve ardından Londra'da İranlı öğrencileri denetlemekle görevlendirildi. Bu sırada İngilizce öğrenmeye başladı. Tahran'a döndüğünde Eğitim Bakanlığı'nda beş yıl görev yaptı. 1940 yılında tekrar Londra'ya gitti. II. Dünya Savaşı boyunca Londra'da bir taraftan tahsilini ilerletirken diğer taraftan ders verdi. 1950'de kısa bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra İran'a dönerek Tahran Üniversitesi'nde ders okuttu. Birçok ilmî kongreye katıldı; Amerika ve İngiltere'deki bazı üniversitelerde ders verdi. 1957-1961 yıllarında Türkiye'de İran elçiliği kültür müşaviri olarak görev yaptı. Bu sırada Türkiye kütüphanelerindeki önemli Farsça eserlerin nüshalarını tesbit etti ve bugün Tahran Üniversitesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilen birer mikrofilmlerini aldı. Tahran'a dönüşünün ardından üniversitedeki görevine devam eden Mînovî 1969'da emekli oldu. Daha sonra Firdevsî'nin *Şâhnâme*'siyle ilgili kurumun başına getirildi.

Eserleri. İran kültür ve edebiyatının önde gelen simalarından biri olan ve 25.000 ciltlik önemli bir kütüphane bırakan Mînovî çok sayıda eser ve makale yazmış, neşir ve tercümeler yapmıştır. **A) Telifleri.** *İkbâl-i Lâhûrî* (Tahran 1327 hş.); *Âzâdî ve Âzâd-ı Fikrî* (Tahran 1338 hş.); *Firdevsî ve Şiʿr-i Û* (Tahran 1346 hş.); *Naḳd-i Ḥâl* (Tahran 1351 hş.); *Târîḫ u Ferheng* (Tahran 1352 hş.); *The Chester Beatty Library: A Catalogue of The Persian Manuscripts and Miniatures* (A. J. Arberry, E. Blochet v.dğr., I-III, Dublin 1959, 1962); *Dâstânhâ ve Ḳıṣṣahâ* (Tahran 1349 hş.); *Aḥvâl u Aḳvâl-i Şeyḫ Ebü'l-Ḥasan Ḫaraḳānî* (Tahran 1363 hş.). **B) Neşirleri.** *Dîvân-ı Nâṣır-ı Ḫüsrev* (Tahran 1307 hş.); *Nevrûznâme-i Ḫayyâm* (Tahran 1312 hş.); Fahreddin Es'ad Gürgânî, *Vîs ü Râmîn* (Tahran 1314 hş.); *Muṣannefât-ı Efḍalüddîn Muḥammed Merâḳī-i Kâşânî* (Yahyâ Mehdevî ile birlikte, I-II, Tahran 1331-1337 hş.); İbn Sînâ, *ʿUyûnü'l-ḥikme* (Yahyâ Mehdevî ile birlikte, Tahran 1333 hş.); Râvendî, *Râḥatü'ṣ-ṣudûr* (Muhammed İkbal ile birlikte, Tahran 1333 hş.); *Kâbûsnâme-i Ferrâʾî* (Ankara 1335 hş.); Ebü'l-Hasan el-Âmirî, *es-Saʿâde ve'l-isʿâd* (Wiesbaden 1336 hş./1957-1958); *Kelîle ve Dimne* (Tahran 1343 hş.); Reşîdüddin Fazlullāh-ı Hemedânî, *Tenksûḳnâme* (Tahran 1350 hş.); Muhammed b. Ahmed Nesevî, *Sîret-i Celâleddîn-i Minkubirnî* (Tahran 1344 hş.); *Nâme-i Tenser* (Muhammed İsmâil Rıdvânî ile birlikte, Tahran 1354 hş.); Nasîrüddîn-i Tûsî, *Aḫlâḳ-ı Nâṣırî* (Ali Rızâ Haydarî ile birlikte, Tahran 1356 hş.). **C) Farsça'ya Tercümeleri.** Ernest Hartsfeld'den *Maʿlûmât-ı Târîḫî der Bâre-i Âşâr-ı Millî-yi İṣfahân ve Fârs* (Tahran 1306), *Iṭlâl-i Şehr-i Pârse Taḫt-ı Cemşîd* (Berlin 1308 hş.); Arthur Christensen'den *Vażʿ-i Millet ve Devlet ve Derbâr der Devre-i Şâhinşâh-i Sâsânîyân* (Tahran 1314 hş.; çalışmalarının tam listesi için bk. Îrec Efşâr, XX/1-2 [1356 hş.], s. 41-56). Mînovî'nin

Mücteba Mînovî gençlik yıllarında